

מאפייני הקפיטליזם, גילוייו והשלכותיו הכלכליות, החברתיות והפוליטיות
משלהי המאה ה-19 ועד למלחמת העולם הראשונה, התנועה הפרוגרסיבית ותיקוניה
(עמ' 52-60, 231-237)

התקופה שבה נדון במסגרת סעיף זה: 1865-1914 (1918).

"ה"ביג ביזניס" או ה"דור המוזהב"

- עד מחצית המאה ה-19 הייתה בחברה האמריקנית חברה אגרארית בעיקרה, אך החל מאמצע המאה ה-19 מתחילה ארה"ב להשתלב במהפכה התעשייתית. תופעה כללה את ההתעצמות בתהליך הגידולי הדמוגרפי (וגם בגיאוגרפי) של ארה"ב. בין השנים 1840-1860 צמחה אוכלוסיית ארה"ב מ-17 מיליון ל-31 מיליון בני אדם (כולל 4 מיליון מהגרים שהגיעו בתקופה זו). זוהי תקופה של עיור. בשנים אלה צומחות ערים גדולות כמו ניו-יורק, פילדלפיה ושיקגו. ב-1860 רק 19.8% מתושבי ארה"ב חיים בעיר, ואילו ב-1910 כבר 45.7% מהאוכלוסייה מתגוררת בעיר.
- ארה"ב בתקופה זו מתפסת כמקום בטוח יחסית, שאינו סובל ממתחות ומקונפליקטים פנימיים (בעירבון מוגבל), וזאת בניגוד לאירופה שבה רווחו גם תנועות שחרור לאומיות וגם ארגונים סוציאליסטיים לוחמניים.
- תקופה זו עומדת בסימן שילטון כמע מוחלט של המפלגה הרפובליקנית שנתפסה עם השנים כמפלגה המזוהה עם בעלי ההון.
- בתקופה זו משתנה גם ההגדרה של היזם האמריקני הטיפוסי ("Self Made Man"), שהופך מחקלאי, קאובוי, בעל מלאכה או צייד לאיש עסקים העירוני. איש העסקים המצליח הופך להיות האידיאל ומודל לחיקוי החברה האמריקנית (לדוגמה: רוקפר, וונדרבילט, קארנגי).
- בתקופה זו גם לא בלטו גנרלים מזוהרים או אינטלקטואלים מבריקים. כלומר, בעלי ההון היוו את מודל ההערכה הבסיסי והבולט ביותר. ואילו זכו לכינוי "הברונים השודדים".

"הברונים השודדים"

כעת נעמוד על קורות החיים של כמה מאילי ההון המרכזיים של התקופה. ג'ון ד. רוקפלר עמד בראש חברת "סטנדרד אויל", רוקפלר, יליד 1839, התחיל להתעניין בנפט אי שם ב-1863, וב-1879 ייסד את חברת "סטנדרד אויל" באוהיו, בשווי של למעלה ממיליון דולר, ושלט ב-4% מייצור הנפט בארה"ב. ב-1872 רכש מתוך 25 בתי הזיקוק בקלינלנד, וב-1880 כבר שלט ב-90% מכלל בתי הזיקוק בארה"ב. "סטנדרד אויל" שיווקה בעצמה את התוצרת שלה בחביות שייצרה בעצמה ובמכליות שבנתה בעצמה. לפיכך, התחרות עם חברה זאת הפכה כמעט לבלתי אפשרית. יש לזכור שרוקפלר לא נרתע משום אמצעי לבסס את שליטתו. כך למשל "נקנו" מחוקקים, שופטים ומושלים, אם ברמה מקונית ואם ברמה פדראלית. אחד ממנהיגיו היה למכור את מוצריו במחירי הפסד, וזאת כדי להביא את כל מתחריו לפשיטת רגל. ברגע שרכש לעצמו מעמד מונופול, הוא העלה בחזרה את המחירים, ואפילו למחירים גבוהים יותר, וזאת כדי לפצות על הפסדיו. עם זאת, ב-1892 היה זה המונופול הראשון שפורק ע"י בית המשפט בטענה של קשר נגד הציבור. קורנליוס וונדרנילט היה איל ספנות שמכר בזמן מלחמת האזרחים את אניותיו לממשלת ארה"ב, ובאמצעות ההון שלו החל להשקיע ברכבות. עד 1869 השתלב על כל הקווים באיזור מדינת ניו-יורק. הוא היה הראשון שים פיתוח של מסירות כפולות. הוא גם יזם את הקמת ה"גראנד סנטרל סטיישן", תחנת רכבת גדולה מאוד בניו-יורק. אנדרו קארנגי היה איל פלדה מהעיר פיטסבורג. היא היגר בגיל 13 מסקוטלנד לארה"ב, במלחמת האזרחים היא שהאיצה את התפתחות הכלכלית. חברתו של קארנגי הייתה הראשונה שההון שלה נעמד מעל מיליארד דולר.

ביטוי הצמיחה של ארה"ב החל מאמצע המאה ה-19

- **המצאות וגילויים טכנולוגיים ויצירת פטנטים.** התפתחות אמצעי תחבורה, אמצעי תקשורת, אמצעי ייצור ומקורות אנרגיה.
- **הצמיחה בתפוקת חומרי גלם.** צמיחה אדירה בתחום ייצור הברזל והפלדה בין השנים 1876-1906. התפוקה עולה בשנים אלה פי-44. כמו-כן, יש עלייה בכמעט פי-6 בערך התפוקה של נפט ופחם בין השנים 1880-1910.
- **התפתחות בענפי תעשייה שונים ומגוונים.** והנתונים מעידים על השקעות גדולות, המסמנות צמיחה אדירה בביקוש ובהיצע.
- **עלייה בתפוקת ייצור של עובדים.**

סיכום- מאפייני הקפיטליזם האמריקני.

- 1) צמיחה חברת תקדים בכל ענפי הייצור שכללה המצאות ושכלולים בתחום הטכנולוגיה ובהם הטלגרף החשמלי, הטלפון, הנורה החשמלית ושיטת "הסרט הנע". כמו-כן, מתאפיינת התקופה בעלייה דרמטית בתפוקה של חומרי גלם כמו ברזל, פלדה ונפט. בשנת 1900 מייצרת ארה"ב את כמות הפלדה של בריטניה וגרמניה יחדיו(שתי המדינות המדורגות אחרי ארה"ב בתחום הייצור הפלדה). כמו-כן, רשת מסילות הברזל התרחבה ואפשרה העברה זריזה ויעילה של סחורות וכוח אדם ממקום למקום, וזאת בעיקר לאחר המצאת המסילות הכפולות ע"י קורנליוס וונדרבילט.
- 2) **עיוור והגירה.** בשנת 1860 היוותה האוכלוסייה העירונית בארה"ב רק 19.8% מכלל האוכלוסייה, ואילו בשנת 1910 כללה האוכלוסייה העירונית כבר 45% מכלל האוכלוסייה. תהליך העיוור שיקף את המהפכה התעשייתית שעברה ארה"ב, אך גם ביטא את גלי ההגירה האדירים שהגיעו בעיקר באירופה.
- 3) **צמיחת מעמד "הברונים השודדים".** כלומר, מונופוליציה של תחומי תעשייה ומסחר ע"י אילי ההון ובעלי התאגידים. בין האישים הבולטים: רוקפלר(נפט), קארנגי(פלדה), וונדרבילט (רכבות) ומורגן(בנקאות). אילי ההון קנו לעצמם מעמד פוליטי וזאת כדי לקדם את עסקיהם. הפעולות שביצעו לא תמיד היו כשרות או חוקיות, וכך רווחה תופעה של "קניית" מחוקקים ושופטים. רוקפלר למשל נהג "לשבור את השוק" ע"י מכירת מוצרים במחירי הפסד. מתחריו שלא יכלו להתמודד איתו, פשטו את הרגל, ואז רוקפלר קנה אותם בזול וכך יצר לעצמו מונופול שאפשר לו להפקיע מחירים ללא שום איום של תחרות על עסקיו. אילי ההון עצמו בראש של תאגידים גדולים, או אנכיים(לאורך פס הייצור) או אופקיים(השתלטות על ענף שלם) או שילוב "תמנוני" של תאגיד אנכי ואופקי כאחד. למעשה, אילי ההון הפרו את האיזון של הדמוקרטיה האמריקנית תוך ריכוז כוח אדיר שהיה משוחרר מכל מגבלה חוקתית ופוליטית.
- 4) **שינוי בדימוי של האליטה האמריקנית ומי שנתפס כמודל לחיקוי.** מי שנתפס כיום האמריקני כבר לא היה החקלאי, הבוקר או הצייד, אלא איש העסקים העירוני.
- 5) **דרוויניזם חברתי.** תפיסה שהעניקה לגיטימציה לאי השוויון שהלך וגדל בחברה האמריקנית. ע"פ תפיסה זו מדובר ב"מצב טבעי" שבו טורף החזק את החלש, ולפיכך התערבות הממשל אינה מוסרית כי היא נוגדת את חוקי הטבע. בתקופה זו נעלמו "האומנים הקטנים"(סנדלרים וכו'), הפן האישי ביחסי עובד-מעביד, ויש לזכור שהתקופה זו שלט אחוז אחד מאוכלוסיית ארה"ב (המאיון העליון) ב-50% מההון בארה"ב, ובידי 12% הייתה שליטה של 90% מההון האמריקני. במקביל לתופעות של ההתעשרות וההצלחה, יש לזכור שלא כל האוכלוסייה נהנתה מהשפע, כמו קבוצות אתניות חלשות לדוגמה האפרו-אמריקנים.

התנועה הפרוגרסיבית ותיקוניה

לקראת סוף המאה ה-19 החלו תנועות מחאה נגד התופעות של הקפיטליזם הקיצוני. כך למשל קם ב-1886 ארגון AFL ["הפדרציה האמריקנית לעבודה"]. ארגון זה שאף לתיקונים בתחום הכלכלה ובתחום יחסי העבודה. ארגון זה הצטרף בהמשך ל-CIO ["הקונגרס של התעשייה המאורגנת"]. ארגון זה תרם רבות לביסוס העבודה המאורגנת בארה"ב ולמדינות הרווחה האמריקנית שנוצרה לאחר המשבר הכלכלי הגדול. תנועה נוספת הייתה התנועה הפופוליסטית, שהייתה תנועה מחאה חקלאית, ששאפה להביא לתיקונים בתחום החקלאות עקב הירידה המתמדת במחירי התוצרת החקלאית.

התנועה הפרוגרסיבית צמחה בסוף המאה ה-19 (1890) והגיע לשיאה בשנים 1901-1917. תנועה זאת צמחה בתקופה שפע והתבססה על רעיונות אינטלקטואליים וליברליים של סופרים ועיתונים ששאפו לתקן את החולאים של הקפיטליזם והאינדיבידואליזם הקיצוניים שהביאו להשחתת המידות של הדמוקרטיה האמריקנית. הוגי דעות אלה כונו "זורקי הבוץ" או "גורפי האשפה", כי הם קלקלו את החגיגה, חשפו את המכוער שבתקופה, את הקשיים של השכבות החלשות, השחיתות של ה"ברונים השודדים". יש לזכור שלא מדובר בתנועה סוציאליסטית אלא בתנועה המעוניינת בתיקון השיטה הקפיטליסטית.

מטרות התנועה הפרוגרסיבית:

- **בתחום הכלכלי-** ריסון והתאגידים.
- **בתחום החברתי-**
  - הגנה על ההמון מפני ניצול התאגידים.
  - השלטת מערכת יחסים הגונה בין מעבידים ועובדים.
  - תנועה זו גם שאפה לתיקון מוסרי של החברה ולכן פעלה לטובת חקיקה האוסרת מכירת אלכוהול.
- **בתחום הפוליטי-**
  - מאבק בהשפעת המופרזת של בעלי ההון (מאבק בפלוטוקרטיה).
  - מאבק בשחיתות.
  - רצון לפעול לדמוקרטיזציה של המערכת הפוליטית.

האנשים שעמדו בראש רעיונות אלו היו בדרך כלל אנשים משכילים, משכבות הביניים של החברה, כאלה שלעתים קרובות גם נפגעו מעלייתם של בעלי ההון החדשים. רעיונות התנועה חלחו ל-2 המפלגות הגדולות ויושמו גם במישור המקומי וגם במישור הפדראלי. רעיונות התנועה זכו להצלחה בעיקר בימי כהונתם של הנשיא הרפובליקני תאודור רוזוולט (1909-1913) והנשיא הדמוקרטי וודרו וילסון (1913-1921).

התיקונים שבוצעו ע"י התנועה הפרוגרסיבית במישור הפדראלי ובמישור המקומי.

חלק גדול מהצעדים ברוח התנועה הפרוגרסיבית החלו דווקא במישור המקומי ולא במישור הפדראלי. ע"פ החוקה הסמכות לטפל בבעיות חבריות-כלכליות היא של המישור המקומי, וכמו-כן הרבה יותר קל להעביר תיקון במדינה אחת מאשר מכל הברית.

<u>תיקונים במישור הפדראלי</u>	<u>תיקונים במישור המקומי</u>
<u>1887-</u> החוק להסדרת הסחר בין המדינות. צעד זה נועד למנוע השתלטות של חברות גדולות על תחום התובלה היבשתית.	<u>1900-</u> עד למועד זה ניתן לראות הכרה של רוב המדינות בזכות הפועלים להתאגד, לשבות ולנהל משא ומתן קולקטיבי על הסכמי עבודה. זכות זו כמובן הבטיחה גם תנאי עבודה מינימאליים לפועלים.
<u>1890-</u> חוק שרמן נגד הטראנסטיים(התאגידים). חוק זה אסר התאגדות שעלולה ליצור מונופול(חוזים, הסכמים, התקשרויות). חוק זה לא תמיד מומש, שכן עורכי הדין של בעלי העסקים	

הגדולות מצאו דרך לעקוף אותו או להקטין את השפעתו, וגם בתי המשפט לא תמיד דאגו לאכוף אותו. כמו-כן באופן אירוני החוק הופעל לא פעם נגד איגודים מקצועיים. עם זאת, יש לזכור, שב-1892 הייתה חברת "סטנדרד אויל" לחברה הראשונה שפורקה כמונופול ע"י חוק שרמן.

התיקונים שבוצעו בתקופת נשיאותו של תאודור רוזוולט (1901-1909)

<p>1901-1906 - מדינת ויסקונסין בשנים אלה הופכת לחלוצת בתחום החקיקה הפרוגרסיבית, והיא קידמה תיקונים בתחומים סוציאליים ופוליטיים. המושל לחם בשחיתות ופעל לדמוקרטיזציה של המדינה בכל תחומי החיים. הונהג מס פרוגרסיבי שנועד לסייע לחקיקת בתחום החברתי.</p>	<p>1902 - הנשיא נטל על עצמו תפקיד כבורר בסכסוך עבודה של פועלי מכרות בפנסילבניה.</p>
<p>1909 - החל משנה זו ברוב המדינות מונהג ביטוח במקרה של תאונות עבודה.</p>	<p>1903 - הקמת המשרד למסחר ועבודה. משרד זה היה אחראי לקידום רווחת העובדים. משרד זה נהג להקפיד על פעולות החברות הגדולות כשעצם הקמת המשרד ע"י הרשות המבצעת מעיד על יותר מעורבות של השלטון בתחום זה.</p> <p>1904 - הנשיא רוזוולט מנהל מאבק נגד הטראנסטים ומסייע להביא לפירוק אחד מתאגידי הרכבות הגדולות.</p> <p>בתקופת הנשיא רוזוולט בוצעו יוזמות בתחום שימור אוצרות טבע, וכן ממשל רוזוולט גילה מעורבות בבניית סכרים, תעשיית מפעלי השקיה, תחנות כוח ועוד. כלומר, הממשל מתערב בכלכלה לרווחת האדם.</p>

תיקונים במישור הפדראלי בתקופת נשיאותו של וודרו וילסון (1913-1921)

<p>1913 - התיקון ה-16 לחוקה: הנהגת מס הכנסה פדראלי שיהפוך להיות גם פרוגרסיבי(כלומר הנהגת מדרגות מס) כמו כן, הועבר התיקון ה-17. תיקון זה קובע בחירה ישירה של סנאטורים ע"י העם ולא כפי שהיה נהוג עד אז, דהיינו בחירה ע"י בתי מחוקקים של המדינה.</p>
<p>1919 - התיקון ה-18 לחוקה: "חוק היובש". תיקון זה שיקף את הפן הכפייתי של האידיאולוגיה הפרוגרסיבית ששאפה להנהיג חברה מתקדמת ומוסרית יותר תוך ניסיון לשנות דפוסי התנהגות אנושית בדרך של החקיקה. תיקון זה בוטל בימי ה"ניו-דיק" ב-1933 ע"י התיקון ה-21 לחוקה.</p>
<p>1920 - התיקון ה-19 לחוקה האמריקנית מעניק זכות הצבעה לנשים. הוא מגביר את עקרון השוויון בחברה האמריקנית ומבטא מענה לבעיה חברתית.</p>
<p>בתקופת וילסון גם נחקקו חוקים נגד עבודת ילדים, חוקים שמקטינים את שעות העבודה של העובדים ומיטיבים את תנאי העבודה של העובדים שמוסדרות הפדראלית. כמו-כן, העניק הממשל הפדראלי תקציבים למדינות כדי שאלה יוכלו לסייע לחקלאים ולבצע יוזמות של פיתוח.</p>

 החומר נתרם ע"י פורום "לומדים בערוץ ההיסטוריה"
<http://www.tapuz.co.il/tapuzforum/main/forumpage.asp?id=1018>
 בתודות לאיתמר לוי ולרן בן שמואל.